

РУКОПИСНА СПАДЩИНА І. ШУЛІКОВА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ПИСАНКАРСТВА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Віктор Ткаченко

УДК 398.332.12(477.82):930.253(092)Шуліков

У статті розглядається діяльність музеїв у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. з формування та вивчення колекцій писанок. Уперше, зокрема, публікується робота І. Шулікова, який опрацював збірку писанок Волинського центрального музею та інформаційні матеріали, що надходили до закладу у відповідь на розіслані анкети. Це все дало йому можливість підготувати відповідне дослідження розпису великодніх яєць.

Ключові слова: І. Шуліков, Волинь, писанковий орнамент, техніки виготовлення, писанки, мальованки, колекція.

В статье рассматривается деятельность музеев в конце ХІХ – начале ХХ в., связанная с формированием и изучением коллекций «писанок». В частности, впервые публикуется работа И. Шуликова. Он обработал собрание «писанок» Волинского центрального музея и информационные материалы, полученные заведением в ответ на разосланные анкеты. Все это дало ему возможность подготовить соответствующее исследование росписи пасхальных яиц.

Ключевые слова: И. Шуликов, Волинь, орнамент на «писанках», техники изготовления, «писанки», «малёванки», коллекция.

The article discusses the activities of museums in the late ХІХth to early ХХth centuries on forming and studying the collections of painted Easter eggs. In particular, for the first time there is published the work of I. Shulikov, who has scrutinized the collection of painted Easter eggs from the Volyn Central Museum and processed the information data being received by the institution in response to distributed questionnaires. All this enabled him to prepare a conformable investigation of Easter egg painting.

Keywords: I. Shulikov, Volyn, painted Easter eggs' ornamental patterns, techniques of production, painted Easter eggs, maliovankas, collection.

Вивчати писанкарство розпочали в 1874 році члени Російського географічного товариства. До того часу в літературі з'являлися лише побіжні відомості щодо цього питання, розпорошені по окремих губернських і земських виданнях Російської імперії, які стосувалися започаткованого звичаю використання та дарування яєць на Великдень, про роль писанки в обрядах, віруваннях тощо. Уперше про писанку як витвір українського мистецтва та необхідність її дослідження висловився видатний український антрополог, етнограф, археолог Ф. Вовк на ІІІ Археологічному з'їзді в Києві (1874 р.) [3]. Його виступ був присвячений українській народній орнаментіці. Дослідник звернув увагу на важливе значення писанкових узорів для вивчення українського народного орнаменту.

Наприкінці ХІХ ст. вийшла низка робіт В. Ястребова [8; 9], у яких він розповів про

писанкарство, звичаї, обряди та ігри, пов'язані з великодніми яйцями на Півдні України. Автор також розглянув колекцію писанок історико-географічного музею Єлисаветградського реального училища, зібраних у Херсонській, Київській, Подільській і Бессарабській губерніях.

Дослідники писанкарського мистецтва кінця ХІХ ст. приділяли мало уваги питанню виготовлення писанок. Найповніше описав різновиди технік писанкарства С. Кульжинський у праці «Описание коллекции народных писанок» (1899 р.) [5], вивчивши колекцію писанок Лубенського музею К. Скаржинської, хоча їх подавали у своїх роботах й інші етнографи (скажімо, П. Литвинова, М. Сумцов). У його каталозі вміщено велику за обсягом і ґрунтовну на той час за значимістю статтю про писанкарство, а також таблиці з 2219 писанками. 33 таблиці

були в кольорах, решта — це малі схематичні рисунки 144 узорів в одній таблиці. Вони походили з Харківської, Чернігівської, Полтавської, Київської, Херсонської, Подільської, Волинської, Бессарабської, Гродненської, Воронезької, Курської та Мінської губерній і були поділені за типами. Кожна писанка мала порядковий номер, а також указувалося місце її походження, рік, назва і від кого одержано. Зазначалося, якщо відомо, прізвище писанкарки. Загалом, це перша робота, у якій здійснено систематизацію колекції писанок Лубенського музею К. Скаржинської та узагальнено доступний етнографічний матеріал із Центральної і Східної України. Проте в ній недостатньо використовувалися матеріали, що були опубліковані на той час у Західній Україні. Праця С. Кульжинського й до сьогодні є найповнішим опрацюванням та висвітленням теми писанкарства, хоча, як уже згадувалося, ґрунтувалася вона лише на матеріалах Центральної та Східної України.

Колекцію Національного музею етнографії та художнього промислу (НМЕХП) Інституту народознавства НАН України наприкінці ХІХ ст. досліджував відомий історик М. Кордуба.

Упродовж 1902–1912 років І. Зарецький, Н. Могилянський, А. Лажечников, Б. Шнейдер, А. Прусевич, В. Бабенко, В. Сахаров, А. Сержнитовський зібрали низку етнографічних колекцій в Україні для Російського етнографічного музею (Санкт-Петербург). Серед експонатів були й писанки з різних губерній тогочасної України.

Протягом 20-х років ХХ ст. в Україні тривала робота зі збирання етнографічних колекцій для тодішнього вже Державного музею етнографії народів СРСР (Російський етнографічний музей, Санкт-Петербург). Писанки також були поміж виробів [4, с. 6].

У Національному музеї українського народного декоративного мистецтва міститься одна з найбагатших колекцій писанок, яка формувалася в кінці ХІХ — на початку ХХ ст. (найвірогідніше, М. Біляшівським та бра-

тами Щербаківськими). На початку ХХ ст. збірка належала Київському художньо-промислому та науковому музею (таку назву з 1910 р. носив музей). Збирання поповнювалося надходженнями з експедицій та з приватних колекцій.

У 1920 році, у зв'язку з реорганізацією музеїв, у Харкові було відкрито Музей Слобідської України (МСУ), куди передали колекцію писанок етнографічного музею і Міського музею. Першим директором МСУ став М. Сумцов. Упродовж 1920–1927 років співробітники цього музею зібрали нову колекцію писанок. У той час етнографічна колекція МСУ поповнилась унікальним збиранням, яке складалося з 513 подільських і київських писанок з приватної збірки І. Зборовського — завідувача Тульчинського окружного краєзнавчого музею. Сім писанок подарував харківський художник-аматор проф. В. Фавр [2, с. 299].

У 20-х роках ХХ ст. Музей українського мистецтва (МУМ) в Харкові систематично збирав писанки в одному селі на Волинському Поліссі [6].

Після 1924 року етнографічні музейні колекції Центрального пролетарського музею Полтавщини були об'єднані в експозиційному розділі «Побут та ідеологія», куди окремою гілкою входила збірка українського народного мистецтва. Писанок, зокрема, було понад 2500 одиниць. Збірка репрезентувала не лише Україну, але й інші країни. Писанок, зібраних на Полтавщині, було понад 400, найбільше — із центральної частини, найменше — з південної [7].

Відомості про волинські писанки в 1911–1913 роках зібрав Волинський центральний музей анкетним шляхом завдяки учням народних училищ, вихованцям Волинської духовної семінарії та ін. Зібрані дані дали можливість І. Шулікову, співробітнику музею, написати відповідну працю [1]. Свого часу вона не була опублікована, тому невідома широкому загалові дослідників писанкарського мистецтва. Рукопис, що зберігається в Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ

ім. М. Т. Рильського НАН України є багатим і цінним джерелом інформації. Нашою метою є його публікація. Він складається із 16 розділів, у яких розглядаються походження великодніх писанок, великодні яйця на Волині, їх види, писанковий орнамент, техніки виготовлення

народних писанок і мальованок. Зібрані матеріали також дали можливість автору зробити висновок, що мотиви орнаментів запозичені з навколишньої природи та побуту. Публікуємо текст машинопису зі збереженням авторської структури, орфографії та оформлення.

1. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, ф. 16 : Волинський краєзнавчий музей, од. зб. 24 : И. В. Шуликов. Народныя пасхальныя яйца на Волини. 1915 р., 25 арк.

2. Бахтіна С. До історії колекції писанок М. Ф. Сумцова у Харківському історичному музеї / С. Бахтіна // Історичне краєзнавство і культура. VII Всеукраїнська конференція. – Київ ; Харків : Рідний край, 1997. – Ч. 2. – С. 296–299.

3. Волков Ф. Отличительные черты южнорусской народной орнаментики / Ф. Волков // Труды 3-го Ахеологического съезда в России. – Киев, 1878. – Т. 2. – С. 317–325.

4. Каталог-указатель этнографических коллекций. Украинцы XIX–XX вв. / Министерство культуры СССР. Государственный музей этнографии народов СССР ; [сост. Н. Хазова, О. Карпова]. – Ленинград : Ленуприздат, 1983. – 63 с.

5. Кулжинский С. Описание коллекции народных писанок / С. Кулжинский. – Москва, 1899. – Вып. 1. – 176 с.

6. Таранушенко С. Українські писанки, як пам'ятки народного мистецтва / С. Таранушенко // Наукові записки «Праці науково-дослідної кафедри історії європейської культури». – Харків, 1929. – Вип. 3. – С. 449–454.

7. Ткаченко В. Розвиток українського писанкарства кін. XIX – поч. XXI ст.: регіональні особливості, сучасні трансформації : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.05. Спеціальність «Етнологія» / В. Ткаченко. – Київ, 2012. – 214 с.

8. Ястребов В. Материалы по этнографии Новороссийского края, собранные в Елисаветградском и Александрийском уездах Херсонской губернии / В. Ястребов. – Одесса, 1894. – С. 28–32.

9. Ястребов В. Несколько слов о писанках / В. Ястребов // Киевская старина. – 1895. – Т. LIX. – № 4. – С. 5–8.